

*O world! O life! O time!
On whose last steps I climb,
Trembling at that where I had stood before;
When will return the glory of your prime?
No more – Oh, never more!*

*Out of the day and night
A joy has taken flight;
Fresh spring, and summer, and winter hoar,
Move my faint heart with grief, but with delight
No more – Oh, never more!*

Percy Bysshe Shelley *A Lament* (1824)

SANTRAUKA. Straipsnyje aptariama raudos žanro integracija Simono Daukanto (1793–1864) lietuvių tautos kultūros istorijoje „BUDAŲ Senoweś-LĒtuwiŪ KalnienŪ Īr ZámajtiŪ“ (1845). Veikale dažni mirties, savižudybės, laidojimo apeigų, kapų, svetimos žemės, miestų / tautos žlugimo motyvai, kurie būdingi tautosakinei, antikinei ir krikščioniškajai raudos topikai. Veikalo tema – atskleisti lietuvių tautos ypatingumą ir vertę – leido Daukantui asmeninį šeimos likimą susieti su visos tautos istorija. Veikalas pradėtas rašyti po to, kai Odesoje valdžios suimtas brolis Aleksandras (1805–1841), įtariamasis dalyvavęs slaptoje organizacijoje, nusižudė. Raudos žanrui būdinga topika ir jausmingumas tiko įvykusiam konfliktui tarp brolio – moralaus herojaus – ir negailestingos Rusijos valdžios apmąstyti. Daukanto, kaip ir romantikų, susidomėjimas pražuvusia didinga savosios tautos istorija vertė ieškoti pakylėtos išraiškos. Manoma, kad Daukantas raudą, kaip vieną iš teksto kodų, rinkosi dėl žanrui būdingų temų, dėl leidžiamo kalbinės raiškos didingumo ir nuoširdumo. Veikale vyraujantys ilgi ritmizuoti sakiniai neretai primena raudą, litaniją, kuri kviečia skaitytoją įsitraukti ir dalyvauti bendroje apeigoje.

RAKTAŽODŽIAI: Simonas Daukantas, Aleksandras Daukantas, rauda, tautos kultūros istorija, kalba, ritmas.

Žodinės tradicijos žanrai ir liaudinė poetika buvo labai svarbi Simonui Daukantui (1793–1864), kuris, kaip ir romantikai, atmetė literatūros žanrų konvenciją ir savo veikalų nevadino graikišku žodžiu *istorija*, bet vartojo gyvajai kalbai būdingus – darbai / darai, būdas, pasakojimas, perspėdamas skaitytoją apie veikalo naujumą.

Herderinės minties paveiktas liaudies kūrybos nelaiškė menkesne už klasiką ir savo veikaluose gausiai vartojo įvairius tautosakos elementus. Johannui Gottfriedui Herderiui (1744–1804) pirmoji žmonių kalba¹ buvo daina, kuri esanti tokia pat natūrali, kaip lakštingalos giesmė, mat daina žmoguje kyla instinktyviai, kaip atsakas į išgyvenamą būseną (Mensch 2018: 100). Daukantas žmogaus kalbėjimą palygino su muzika². Jis, norėdamas reformuoti religinėje raštijoje vartotą rašomąją kalbą, natūralios raiškos, būdingos lietuvių mąstymui, ieškojo liaudies kūryboje. Iš jos mokėsi išreikšti savo jausmus, idėjas, pasaulėvaizdį. Daukantas siekė savo tekstuose grįžti prie pirminės žodžio reikšmės³, dažniausiai užfiksuotos tautosakoje, o ne raštijoje, kurią neretai kūrė gerai kalbos nemokėjusieji.

Rauda – vienas seniausių tautosakos žanrų, susijęs su laidotuvių apeigomis. Visos tautos ir epochos kultivavo šį žanrą. Rauda lygintina su išpažintimi; jai būdingas lyrizmas, turtingi vaizdiniai ir aukšto moralumo individualios emocijos raiška. Tyrėjai tvirtina, kad „kuo tikresnė yra raudos intencija, kuo labiau raudotoja įsijaučia į raudos kūrimą“ (Žičkienė 2005: 165), o pasiekta transo būseną padaro atlikėją dvasių tarpininku.

Straipsnyje siekiama aptarti raudos žanro elementus Daukanto veikale „BUDAŲ Senovės-Lėtuvių Kalnienų ir Zámajtių“ (toliau – *Bd*). Šiame darbe dažni raudai būdingi motyvai – mirtis, savižudybė, laidojimo apeigos, kapai, svetima žemė, miestų / tautos žlugimas – įprasti tautosakinei, antikinei ir krikščioniškajai tradicijai. *Bd*, kaip ir būdinga romantizmo literatūrai, tiek tematika, tiek stiliumi yra sinkretinis darbas. Čia greta mokslinio samprotavimo matome vaizdingus gamtos aprašymus, greta sauso konstatavimo – pakylėto tono periodus, dramatinę raišką. Patetinės teksto vietos autoriui padeda perteikti žmogaus bejėgiškumą istorijos lūžių ir moralios Visatos kontekste. Veikalo parašymo aplinkybės – rašyta broliui nusižudžius – leidžia *Bd* interpretacijai pasiūlyti raudos žanro kodą. Rauda tiko įvykusiam konfliktui tarp brolio – moralaus herojaus – ir negailestingos valdžios apmąstyti. Veikale ilgi, ritmizuoti sakiniai neretai primena raudą, litaniją, kuri skaitytoją įtraukia į bendros maldos misteriją.

XIX amžiaus literatūros kontekstas patvirtina, kad romantizmo autoriai raudą rinkosi dėl žanrui būdingų temų, leidžiamo kalbinės raiškos didingumo ir nuoširdumo. Dar antikinėje tradicijoje rauda imta vartoti ne tik epe, dramose, poezijoje, bet ir prozoje, ir istoriografijoje (Austin 1998: 280). Raudos atlikėjas asmeninius išgyvenimus perteikdavo remdamasis ir nusistovėjusiomis formulėmis, ir

¹ Manytina, kad šiuolaikinės lingvistikos kontekste Herderio mintys apie kalbą atitiktų, pavyzdžiui, Gustav'o Guillaume'o (Guillaume 1964) ar Noamo Chomsky'io (Chomsky 2002), ar rusų kalbininko Nikolajaus D. Andrejevo požiūrį (Андреев 1986).

² „Žmogaus balsas yra būtinaj pawiedós i mózika“ (Daukantas 1842a: 6).

³ „norint kiewkweina kalbą sùpraste, reek pirmù iòs zòdius innaa parmanite“ (Daukantas 1837: 3).

tik jam būdinga išraiška, nes žanro konvencija numatė, kad būtina perteikti ne tik apraudojo charakteristiką, bet ir raudotojo individualumą. Šis reikalavimas romantikams, pasirinkusiems raudą, suteikė naujų išraiškos galimybių. Richardas Croninas, anglų poeto, Daukanto amžininko, Percy'io Bysshe'o Shelley'io (1792–1822) poetinio mąstymo tyrėjas, pastebi, kad romantikai elegiją / raudą rinkosi norėdami pademonstruoti gyvosios kalbos vartojimo literatūroje ribas ir parodyti, kaip kūrėjo sąmonėje emocijų sukeltas chaotiškas išpūdžių srautas per kalbą virsta prasmingu tekstu (plg. Cronin 1999: 169–222). Romantikai, kad galėtų daugiau atskleisti savąjį individualumą, raudos žanrą transformavo (Cronin 1999: 36). Galima pastebėti, kad istorinius įvykius apraudančios liaudies dainos pirmą kartą pradėtos skelbti kaip tik šiuo laikotarpiu (Alexiou 2002: 92).

Apie Herderio poveikį Daukanto požiūriui į lietuvių liaudies dainų meninių ypatybių pobūdį ir svarbą tautos ugdymui rašė Jonas Repšys (Repšys 1961). Algirdas Patackas ir Aleksandras Žarskus atkreipė dėmesį į *Bd* atspindėtus svarbiausių žmogaus gyvenime etapų, taip pat ir atsisveikinimo su žemiškuoju gyvenimu, ritualus (Patackas, Žarskus 2013). Daugiausia tautosakos poveikį vieninteliam spausdintam Daukanto veikalui aptarė Kazys Grigas. Tyrėjas pabrėžė, kad Daukanto tekste autorinės ir liaudinės kalbos detalės darniai „susilieja į nedalomą visumą“ (Grigas 1993: 140). Grigas tyrė *Bd* pavartotų tautosakos žanrų pobūdį, transformaciją; aptarė tautosaką kaip reikšmingą istorijos šaltinį (Grigas 1993: 133–141). Siekiant pratęsti tautosakos recepciją *Bd*, šiame straipsnyje dėmesys sutelkiamas į raudą.

RAUDA UŽ ALEKSANDRO VĒLĒ

1834 metų pabaigoje Daukantas iš Rygos persikėlė į Sankt Peterburgą. Kad galėtų būti priimtas į Valdančiojo senato 1-ojo departamento kanceliarijos admiraliteto ekspediciją, Daukantas turėjo pasirūpinti Vilniaus gubernatoriaus (1831–1840) Nikolajaus Dolgorukovo patvirtinimu, kad jis nedalyvavo 1831 metų sukilime (Merkys 1991: 71). Reikalaujamus dokumentus pateikė ir 1835 metų kovo 19 dieną buvo priimtas, o po poros metų vyresnybės 1837 metų balandžio 13 (1) dienos potvarkiu buvo perkeltas į 3-ojo departamento pirmąjį skyrių (Girininkienė 2018: 84), kur buvo saugojama ir naudojama Lietuvos Metrika (Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos archyvas), svarbi Lietuvos istorijos tyrėjui. „Skaityti ir suvokti lotynų, rusėnų, lenkų, vokiečių kalbomis rašytus tekstus galėjo tik išsilavinę darbuotojai, gerai žinoję ne tik kalbas, bet ir istoriją, teisę, o tokių Rusijos universitetai nerengė“ (Girininkienė 2018: 80). Todėl nors Rusija LDK dokumentus atsivežė, neturėjo žmonių, galinčių kvalifikuotai dirbti su tekstais. Daukantas dirbo

vadovaujamas Pranciškaus Malevskio (1800–1870), rūmų patarėjo ir metrikanto, su kuriuo jis susipažino Vilniaus gimnazijoje. Daukantas pareigas atliko profesionaliai ir atsakingai, nes 1839 metų liepos 29 dieną gavo metinės algos dydžio premiją, o 1843 metų rugsėjo 21 dieną paskatintas dar 100 sidabro rublių (Merkys 1991: 74). Be finansinių paskatinių pirmajame tarnybos metų sostinėje dešimtmetyje už gerą darbą Daukantas buvo apdovanotas pirmuoju medaliu (Merkys 1991: 74).

Vis dėlto profesinę sėkmę užtemdė vienintelio brolio, karo ligoninės gydytojo Aleksandro Daukanto (1805–1841) tardymas 1841 metų sausio 29 dieną Odesoje, bandymas nusižudyti, suėmimas ir galiausiai vasario 7 dieną įvykdyta savižudybė (Girininkienė 2018: 80). Valdžios mesti įtarimai dėl Aleksandro Daukanto dalyvavimo slaptose studentų medikų organizacijoje „Demokratų draugija“ (lenk. *Towarzystwo Demokratyczne*, 1836–1838) buvo labai rimti ir jis, galbūt bijodamas baisių kankinimų⁴, rinkosi garbingesnę išeitį. Nėra abejonės, kad brolio mirtis Daukantą sukrėtė⁵, netektis keitė planus, nes Rusijos valdžiai nustačius jūdvių giminybę, jam geriausiu atveju būtų grėsęs tardymas, tarnybos praradimas.

Trauminės literatūros kontekste sumanymas rengti *Bd* laikytinas reakcija į brolio mirtį: rašymas turėjo nukreipti mintis nuo brolio netekties, su juo sietų, bet žlugusių vilčių. Norisi atkreipti dėmesį, kad Daukanto šimtametis senelis Jokūbas, kurio vardas yra veikalo pseudonime „Jokybs Łaukys“, mirė 1803 metų vasario 6 dieną (Vyšniauskas, Cvetkovas 2018: 33). Beveik identiškos Jokūbo ir Aleksandro mirties datos liudytų, kad Daukantas intuityviai arba ir sąmoningai pasirinko slapyvardžiui Jokūbo vardą, simboliškai sujungdamas su Aleksandru. Trumpai tik pastebėsime, kad 1846 metais Daukanto sudarytame lietuvių liaudies dainų rinkinyje nemažai tekstų, kuriuose reflektuojama brolio-kario mirtis svetimose žemėse, o gale rinkinio įdėta daina „Kapaj“ (Daukantas 1846: 162–163) – numirusiojo sūnaus pokalbis su tėvais – atliepia Daukanto nuotaiką po brolio mirties.

Kaip žinoma, Daukantas buvo nevedęs, labai rūpinosi ne tik sau, bet ir broliui atstatyti senelių prarastą bajorystę. Aleksandras Daukanto svajonėse, matyt, buvo jo, vyresniojo brolio, kuris rėmė jo mokslus, darbų tęsėjas. Jaunesnysis buvo rengiamas veikla tarnauti lietuviams, kad tautos atmintyje būtų įtvirtinta Daukantų pavardė. Jiedu, kaip aukščiausią išsilavinimą pasiekę, darbais visuomenei galėjo atkurti giminės pradininko Stanislovo Daukanto (Meilus 1993: 19, 44, 49) turėtą statusą. Aleksandru nusižudžius, žlugo svarbiausia Daukanto viltis įtvirtinti

⁴ Plačiau sklido žinia apie 1838 metų gegužės 27 dieną / birželio 8 dieną suimto rusų vadinamojo „sąmokslininko ir fanatiko“ Simono Konarskio (Szymon Konarski, 1808–1839), vieno iš Lenkų tautos sandraugos (lenk. *Stowarzyszenie Ludu Polskiego*) organizacijos kūrėjų kankinimus ir ištvėmę – nieko neišdavė. Tačiau tokių buvo mažai, daugelis nuo žiaurių kankinimų prabildavo ir liudydavo vieni prieš kitus (plg. Луговцова 2010: 109–110).

⁵ Daukantas laiškuose Teodorui Narbutui skundėsi sveikata, nors tuo metu jam buvo 49 metai: „Esu labai nesveikas, kaip Maloningasis Kapitone, lengvai gali pastebėti iš mano laišku“ (Griškaitė 1996: 368); „Prašom atleisti už nesklaidų mano dėstymą, prisiminti, kad esu nesveikas siela ir kūnu“ (Griškaitė 1996: 378).

giminės pavardę⁶, o netiesiogiai pratęsti ir motinos garsiųjų Odinų šaką⁷. Štai jis, Teodorui Narbutui paprašius Alberto Vijūko-Kojalavičiaus herbyno nuorašo, rašė: „Tačiau kadangi esame toli vienas nuo kito ir abu mirtingi, tai nenorėčiau iš savo rankų išleisti, nes po mano brolio mirties neturiu nieko daugiau, kas galėtų stengtis atgauti man mirus. O aš norėčiau nors tolimiausiam giminaičiui palikti, nes tai yra mano kruvinas darbas“⁸ (Griškaitė 1996: 257). Be to, Daukantui vis dar nebuvo pavykę išspausdinti nė vieno istorijos darbo. O jei valdžia būtų apie jo ir Aleksandro giminybę sužinojusi, vargu ar jis begalėtų tęsti tyrinėjimus ir jų skelbimą.

Tačiau gausūs raudos elementai leidžia kalbėti ir apie Daukanto poreikį apmąstyti jaunėlio pasirinkimą. XIX amžiaus patriarchalinės ir krikščioniškosios bendruomenės vertybių sistemoje tik paprasta mirtis⁹, dažniausiai nuo senatvės, buvo suprantama kaip gėris, nes po to, kai Kristus mirtį nugalėjo, į ją buvo žiūrima kaip į naują gimimą amžinam gyvenimui (Аръес 1992: 45). Žemaičiai, kaip ir visi kiti, turėjo karščių marinimo, budinės, laidotuvių ir atminimų ritualus, sudėtus iš liaudiškųjų ir krikščioniškųjų elementų (plg. Končius 1996: 146–153), kurie gana gausiai atspindėti *Bd.* Tuo metu dar buvo gyva „gyvųjų ir mirusiųjų solidarumo sistema“ (Le Goff 2005: 418), pagal kurią gyvieji pagal reikiamas apeigas turėjo pasirūpinti mirusiuoju, kad šis amžinybėje juos užtartų. Nors XVIII–XIX amžių požiūris į mirusiuosius ir jų laidojimą keitėsi (Paknys 2008: 105), bet, kaip rodo literatūra, laidotuvėms buvo skiriamas svarbus vaidmuo. Tradiciškai buvo tikima, „kad ne tik mirusiojo nuopelnai, bet ir laidotuvių apeigos, ritualai gali prisidėti prie mirusiojo išganymo“ (Paknys 2008: 70). Motiejus Valančius rašo, kad XIX amžiuje „[v]os ne kiekvienas ūkininkas, bent kartą darydamas atminimus už dūšias pranakėjų savo, užperka mišias giedotas ir pats su visa gimine jų klauso“ (Valančius 2013: 613, 615). Aleksandras Daukantas, kaip savižudis, negalėjo būti palaidotas nei pagal tradicijas, nei natūraliai mirusiųjų kapinėse. Dmitrijus K. Zeleninas rašo, kad tradicija nenatūraliai mirusiuosius laidoti atskirai pradėta naikinti XVIII amžiaus pabaigoje, ypač po 1771 metų maro, kai mieste laidoti nenorėta, ir buvo įrengiamos visiems vienos kapinės už miesto (Зеленин 1995: 99). Vis dėlto dar XIX amžiuje tarp carinės valdžios, Bažnyčios ir žmonių dėl laidojimo vietų vyko kova. Valdžia norėjo visus laidoti vienos kapinėse, tačiau liaudis priešinosi, nes buvo manoma, kad savižudžių sielos niekur neiškeliauja, „gyvena“ arti palaidojimo

⁶ Ignas Končius rašo: „Karste gulėdami, tėvai apsverstų ant kito šono, sužinoję, kad aš neturiu sūnaus“ (Končius 1996: 156).

⁷ Kotryna Odinaitė-Daukantienė „mirties registracijos įrašė 1847 m. vadinama kilmingąja (urodzona), kaip, beje, ten pat vadinamas ir jos velionis vyras Jurgis“ (Meilus 1993: 17).

⁸ Gdybym był blisko z największą chęcią udzieliłbym Panu Kapitanowi; lecz że jestesmy bardzo oddaleni i oba smierteli, to niechciałbym z rąk moich wypuscic: albowiem po smierci brata mojego w zdarzeniu moiej smierci niemam więcej ktoby go mógł upomnac się a ja życzyłbym choc najdalszemu imienikowi zostavic; ponieważ jest moja krwawa praca (Griškaitė 1996: 243–244).

⁹ Jurgis Pabrėža tokią mirtį vadina gera: „smerció geró“ (Šepetytė 2020: 223).

vietos, teršia šventą žemę (Зеленин 1995: 40). Zeleninas nurodo, kad liaudis stengėsi savižudžius užmiršti ir jų niekada neminėti (Зеленин 1995: 41).

Lietuvių katalikų tradicijoje ne tik savižudybė, bet ir staigi mirtis nespėjus išpažinti nuodėmių buvo neigiamai vertinama (plg. Šepetytė 2020: 131, 196, 226, 673) ir savižudžių nelaidodavo bendrose kapinėse („ont Szweřtos wyitas“: Šepetytė 2020: 131), o ir kito ploto niekas nenorėdavo skirti, nes gali vaidentis¹⁰. Beje, Zeleninas nurodo, kad lietuviai tikėjo, jog pagal apeigas nepalaidotųjų vėlės klajoja po pasaulį ir keršija (Зеленин 1995: 127). Tą patį skaitome *Bd* (*Bd*: 91).

Bd yra pasikartojančių motyvų, įvaizdžių (Dievo teisingumo, kario kaip sūnaus / brolio / bernelio, žirgo reikšmė, priešo samprata, egzistencinio virsmo momentai – mirtis karo lauke, pagarba herojų kapams, laidotuvių ritualo nebuvimas ir nelaidotųjų vėlių apsišaukimai, mirtis svetimame krašte, savižudybės pateisinimas), kurie gali būti siejami su poreikiu apmąstyti brolio pasirinkimą ir rašymu kompensuoti neįvykusias laidojimo apeigas bei atsiminimu, tarsi malda palengvinti brolio vėlės likimą:

Tokio dingstie mokieiuisis žynej tajp wadīnamis kōnegaj īssījautoī nu wielies ko ji rekaławusi dieľ sawo īszganimo; wadīno tokės duszės wieliemis, nu to iog wielaj nakti teskēlbies ir baldies, kajp szenden dar kad yra kalbama pasakosī, iog duszės tankej skelbāntios mediusī, upiesī ir eżerusī gļobos rekaławudamas. (*Bd*: 91)

Čia gal tiktų pastebėti, kad Bronislava Kerbelytė nustatė, jog net lietuvių liaudies pasakose natūrali žmogaus mirtis retai tevaizduojama (Kerbelytė 2011: 168–169), tai rodo, kad žmones domino ankstyvųjų mirčių istorija, jų sielų likimas.

Atkreiptinas dėmesys, kad Daukantas, kaip Apšvietos mokininis, į religiją žiūrėjo gana filosofškai. Tai atsispindi iki 1841 metų rašytuose tekstuose. O 1842 metais išleistoje *ABECIĘLA LĪJTUWIŪ-KALNIENŪ ir ŽIAMAJTIŪ KAŁBOS* (Daukantas 1842a) pastebime ne tik tradiciškai tokio pobūdžio knygelėse talpintas maldas, katekizmo pradmenis, bet ir chrestomatiniėje dalyje vyraujančius tikėjimo klausimus, liečiama vaikų ir tėvų santykių tema. Tai rodytų autoriaus grįžimą prie tikėjimo, poreikį apmąstyti vaikų ir tėvų santykius, brolio pasirinkimą. Be to, primintina, kad Daukantas tais pačiais metais sukūrė precedentą: būdamas pasaulietis parengė ir rankraštyje paliko Katalikų bažnyčios cenzūruotą „Maldas pri Dijwa pagal Bažniczės Szwentos Katalikiszkos Rimo iszraszytas“ (Daukantas 1842b).

1842 metų balandžio mėnesį Daukantas rašo Teodorui Narbutui sergąs, o 1843 metų rugpjūčio 10 dieną laiške konstatuoja, kad sveikata taisosi: nustojo skaudėti kepenys, pralinksmejo protas (Griškaitė 1996: 402–403). Šią permainą

¹⁰ Baidykles, šmėklas kelia skenduoliai, pakaruokliai, užmuštieji, nekrikštyti vaikai. Ne su geru korėsi ar skendo, ne su geru kits kitą užmušė. Jau buvo prie jų pristojusi pikta dvasia, kuri net ir nugalabinusi numatytąją auką, pasiilieka toje pačioje vietoje. Tarsi užburta vieta – piktos dvasios apsėsta. (Končius 1996: 248)

galbūt lėmė intensyvus darbas, kuris nors fiziškai sekino, bet būsimo rezultato viltis teikė dvasios tvirtumo, padėjo susitaikyti su brolio netektimi. Giedrius Subačius neatmeta galimybės, kad *Bd* rankraštis galėjo būti pabaigtas ir 1843 metais (Subačius 2021: 482).

Bd buvo parašyta per gana trumpą laiko tarpą, kaip rodo laiškai Narbutui – sergant, todėl tekste yra nemažai pasikartojimų, nenuoseklumų ir klaidų. Jog veikalą skubėta rašyti ir skelbti, liudija ir *Bd* šaltiniai. Nors Daukantas sekė istorijos naujienas, kaupė medžiagą, darė išrašus iš skolintų knygų, periodinių leidinių, bet jie *Bd* mažai atspindėti. *Bd* šaltinių, išleistų po 1834 metų, nėra daug. Pirmiausia tai tęstiniai leidiniai: „Tygodnik Petersburski“ (1836), „Wizerunki i rostrzāsania naukowe“ (Daukantas nurodo, kad cituoja iš „Wizerunki Wilno 1840 Tom. 22. s. 62...“ (*Bd*: 36), tačiau suklysta, nes 22 tomas buvo išleistas 1841 metais). Remtasi Juozapo Ignacijaus Kraševskio (Józef Ignacy Kraszewski, 1812–1887) „Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy“ (1840, t. 1) (*Bd*: 110, 144); Joachimo Lelevelio (Joachim Józef Benedykt Lelewel, 1786–1861) „Pytheas und die Geographie seiner Zeit“ (1838) (*Bd*: 26); Teodoro Narbuto „Dzieje starożytnie narodu litewskiego“ (1835–1838, t. 1–3) (*Bd*: 57, 104, 108, 124, 129, 204).

Manytina, kad *Bd* rašymas prasidėjo 1842 metų vėlyvą pavasarį ar vasarą, o jau 1844 metų gegužės mėnesį buvo įteiktas cenzūruoti. Daukantas 1842 metų balandžio 22 dieną laiške Narbutui atsakydamas į paklausimą, ar rašo kokį veikalą, nurodė:

Anksčiau buvau užsiėmęs [istorijos] tyrinėjimais; bet pastebėjęs, kad šis darbas reikalauja itin daug išlaidų, o kartu laisvo laiko ir ramybės, turėjau jį atidėti į šalį ir ėmiau studijuoti pačią kalbą, bet ir čia sutinku kliūčių.¹¹ (Griškaitė 1996: 192)

Vytautas Merkys nustatė, kad 1844 metų gegužės 28 dieną Sankt Peterburgo cenzūros komitetas svarstė *Bd* rankraštį (Merkys 1991: 99). Veikalo rengimo aplinkybės paremia mintį, kad *Bd* buvo parašytas išgyvenant brolio mirtį, siekiant apmąstyti jo pasirinkimą lietuvių mirties sampratos kontekste, rašymu kompensuoti neįvykusių laidotuvių ritualą, atstatyti vidinę harmoniją.

Apibendrinant galima sakyti, kad kaip lietuvių liaudies dainos ir raudos, skirtos mirusiųjų atminčiai – tarsi bandymas atstatyti darną, kuri buvo pažeista artimajam mirus, taip *Bd* rašymas tarsi metų įžadai savo darbą paaukoti Aleksandro vėlės nuramdymui. Susidūrimo su mirtimi – kažkuo didingu ir bauginančiu – akimirką Daukantas buvo ištiktas bejėgiškumo ir paralyžiaus; pirma ėmėsi rengti maldaknygę, kai pamažu skausmas atlėgo, jis susikoncentravo į netekties

¹¹ Originalas: „Pierwiej zajmowałem się poszukiwaniami; lecz postrzegłszy że to ciągnie za sobą nader wielkie koszta a razym wolnego czasu i spokojności potrzebuje; więc musiałem to odłożyć na stronę, a jąc się do sledzenia samego języka, lecz i w tym przedmiocie na wiele przeszkod natrafiam“ (Griškaitė 1996: 190).

apmąstymus ir pasitelkęs raudai būdingus vaizdinius bei formules, ritmiką sukūrė paminklą visų laikų kovotojams už laisvę, suteikė lietuviams galimybę, apmaščius praeitį ir dabartį, kurti ateitį.

RAUDOS INTEGRACIJA *BD*

Žanras turi dvi rašytines tradicijas: antikinę ir krikščioniškąją, nors iš pradžių raudos buvo neatsiejama laidotuvių ritualo dalis, užfiksuota visų tautų folklore. Laidojimo tradicijoms kintant, raudos prarado ritualinę reikšmę, tapo svarbia literatūros dalimi. Romėnams nugalėjus Graikiją, vis aktualesnis buvo sugriauto miesto topas (Alexiou 2002: 14, 23). Raudas pamėgę antikiniai poetai, dramaturgai ir istorikai toliau plėtojo raudų formules, vaizdinius. Tragedijose dažna rauda už mūšyje kritusiųjų neatliktas apeigas. Jose užfiksuota, kad Graikijoje per didvyrių šventes buvo atliekamos raudos. Graikų poezijoje šiam žanrui atstovauja „Biono epitafija“, priskiriama Teokritui (Kudulytė-Kairienė 2005: 1, 3). Biono „Adonio epitafijoje“ dėl Adonio mirties gedi visa gamta, verkia kalnai, upės, miškai. Iš romėnų poetų populiariausios buvo dvi Vergilijaus eklogos – V ekloga – „Dafnio elegija“ ir X ekloga – „Galo rauda“. Vergilijaus eilėraščio struktūrą mėgdžiojo visi Renesanso poetai, besidomintys pastoracinės elegijos sukrikščionimu (Cronin 1999: 170). Ovidijus, kurio eiles Daukantas *BD* cituoja, rašė elegijas apie savo tremtį, kurią jis palygino su mirtimi. Antikinėje istoriografijoje ir tragedijose gana dažnas ir sugriauto miesto apraudojimas. Daukantas buvo gerai susipažinęs su abiem didžiosiomis Vakarų Europos literatūrinėmis tradicijomis – antikine ir Biblijos. Senajame Testamente rauda sukuria erdvę dialogui su Dievu. Elogistai pritaikė raudą savo tautos, senovės Izraelio istorijai papasakoti. Biblijoje rauda pasirodo, kai norima išreikšti Dievo nepasitenkinimą klaidingu žmonių elgesiu, įspėti tuos, kurie nusigręžė nuo Dievo. Pavyzdžiui, Jobo draugų (2:11–12), Jeremijo (4:23–26) rauda. Martyno Liudviko Rėzos redaguotoje Biblijoje, kurią Daukantas turėjo, Jeremijo rauda skamba taip:

Aš apžvalgiau tą žemę, štai, ji buvo pūta ir negyvenama; ir dangų, ir jis buvo tamfus. Aš apžvalgiau kalnus, ir štai, tie drėbėjo; ir wiffi kalneli wirpėjo. Aš žvalgiaufi, ir štai, cze ne buvo ney wieno žmogaus; ir wiffi paukščzei po dangum buvo palėkę. Aš žvalgiaufi, ir štai, dirwa gyvenama buvo pūščza; ir wiffi mieftai toje buvo išpūftiti po akiū Pono Diewo, ir dėl baifaus jo keršto. (Biblija 1824: 880–881)

Romantikai, kad pažadintų adresato emocijas, raudose dažniausiai išskeldavo sunkiausių ir žmogui aktualiausių klausimus. Absoliučios individo laisvės paieškos romantikus atvedė prie minties, jog „absoliuti laisvė tegali būti mirtis“ (Josipovici 2003: 231). Romantikų susidomėjimas pražuvusia didinga savosios tautos istorija vertė ieškoti pakylėtos išraiškos. Būtent raudoje siejosi mirtis ir didingumas. Mirties,

praradimo temai tiko pakylėtas stilius. XVIII amžiaus antroje pusėje, kai didingumo konceptas imtas vartoti ne tik kalbant apie pakylėtą kalbą, tam tikrą kraštovaizdį, bet ir siaubo akimirkas bei vaizduotės sukeltus fenomenus, melodramatiškumas išplito į daugelį žanrų (Austin 1998: 280). Immanuelis Kantas „pirmasis Naujųjų amžių estetikoje didingumo jausmą sieja ne su išraiškos priemonėmis arba su gamtinėmis reiškinių ypatybėmis, o su šių struktūrų sugebėjimu pažadinti žmoguje didingas ir gražias mintis“ (Žičkytė 1982: 43). Filosofui žmogus gražus, kai jis remiasi protu, sugeba išvengti afektų, toks gali būti pavadintas kilniu. Kantui nėra didingesnio reginio už žmogų, kuris didžiausios nelaimės ar siaubo akivaizdoje išsaugo dvasinę savitvardą ir orumą. Tikėtina, kad Kantas galėjo reaguoti į XVIII amžiaus dramai ir teatrui būdingą melodramatiškumą, nes per gausi melodramatinė raiška kėlė pavojų natūralumui, apie kurį buvo perspėjęs dar Pseudo-Longinas traktate „Apie pakylėtumą“ (*Peri hupsous*). Šis nurodė, kad nereikia persistengti daugiažodžiauti, nes didingumas peraus ir šleikštulį. Kai kūrėjas pradeda rašyti, jam padeda įgimtos galios, o joms silpstant kūryba virsta polinkiu šnekėti (Zabulis 1997: 171).

Bd lyginti su rauda leistų ne tik europinės literatūros, su kuria Daukantas buvo puikiai susipažinęs, bet ir Lietuvos romantizmo kontekstas¹². Pavyzdžiui, Jonas Čečiota (Jan Czczot, 1796–1847), pasak Reginos Koženiausienės (1994: 6), giedotinėje pagoniškos Lietuvos kronikoje (Koženiausienė „Giesmelė apie senovės lietuvius iki 1434 metų“) rašo: „Skaitant Strijkovskio Lietuvos Kroniką, sunku susilaikyti kartu su juo neužgiedojus: tokia ji poetiška ir taip gausiai eilėmis papuošta. Skaičiau – ir giesmė veržte veržėsi“ (Čečiota 1994: 21). Čečiota, 1820 metais pradėjęs Vilniuje studijuoti Lietuvos Statutą, taip juo žavėjosi, kad Adomui Mickevičiui rašė: „kai pradėdam su Žegota dainuoti, tai jis iš vokiškos knygos, o aš – iš Statuto giedu“ (Čečiota 1994: 212). Tokia šių dviejų skaitytojų reakcija į Lietuvos istorijai svarbius šaltinius atspindi aktualią pražuvusio miesto topikos tradiciją.

Daukantas *Bd* remiasi Rėzos lietuvių liaudies dainų rinkiniu (*Bd*: 70, 97, 187), kur nemažai dėmesio skiriama raudai. Kaip nurodo Patackas ir Žarskus, „[a]nksčiausios, bet labai negausios žinios apie raudas yra iš Vakarų Lietuvos“ (Patackas, Žarskus 2013: 506). Daukantas *Bd* rėmėsi (*Bd*: 174) 1826 metais pradėto leisti prancūzų mokslo žurnalo „Le Catholique“ numeriu. Pačiame pirmame numeryje, straipsnyje „Apie lietuvių poeziją“ (*De la poésie des Lithuaniens*) autorius ne tik daug remiasi Rėzos mintimis apie liaudies dainas, bet ir ypatingą dėmesį skiria raudai. Straipsnyje nurodoma, kad pagoniškas raudas, kurių senieji prūsai turėjo labai daug, išstūmė krikščioniškosios. Nurodoma, kad raudos neišnyko Lietuvoje

¹² Dionizo Poškos kūryboje ir sekimuose aptinkame raudų topikos, pavyzdžiui: „Gerardas Ruda. Sena daina istorinė žemaičių“, „Kitą kartą ne taip buvo“, „Pas Ksaverą Bogušą, lietuvių, ir Jokimą Lelewelį, mozūrą“, „Dūmojimas ant senos pilies Vilniuje“, „Rauda (elegija) po gailingo smerčio Aleksandro Pirmo, imperatoriaus visos Rosijos“ (Poška 1959: 33, 35, 49, 71, 77); Józefo Ignacy'o Kraszewskio trilogijos „Anafielas“ (Wilno, 1840) pirmoji giesmė „Witolorauda“.

ir Žemaitijoje ([Eckstein] 1826: 434). Straipsnyje paminima, kad žmonės apdainuodavo savo didvyrių karo žygius, ypač tų, kurie krito kovoje; minimas 1362 metų Kauno pilies sugriovimas, kai 3000 gyventojų paaukojo save ugniai ([Eckstein] 1826: 432–433). Daukantas *Bd* pakartoja Kauno pilies istoriją, tik nurodo „1346“ metus ir sako, kad lietuviai pasirinko susideginimą, o ne vergystę (*Bd*: 197).

Didelė nelaimė ir mirštantiesiems, ir jų artimiesiems buvo, jei negalėjo, nespėjo atsiveikinti. Tradicinėje laidotuvių poezijoje toks atsisveikinimas kartais buvo įterpiamas į tekstą (Vaškeliene 2010: 116). Paskutinius mirštančiojo atsisveikinimo žodžius Jonas Chrysostomas taip pat vadina savotišku palaiminimu giminaičių ir artimųjų draugų ratui (Alexiou 2002: 36). *Bd* taip pat nurodoma, kad žmogus, mirčiai artinantis, atsisveikina su artimaisiais (*Bd*: 144).

Šeimai, nesugebėjusiai tinkamai pasirūpinti palaikais, grėšė prakeikimas. Tautosakoje randame, kad pakaruoklių, kitaip nusižudžiusių vėlės vaidenasi gyviesiems, nes be laiko mirusiojo siela negali apleisti žemės, kadangi nenugyveno skirtą metų skaičių. Gintaras Beresnevičius pastebi, kad tautosakoje „savižudžių pomirtinis likimas piešiamas nelabai viliojančiomis spalvomis, jis nelaikomas geru, toli gražu, bet radikaliuos pražūtis čia irgi neįžiūrima“ (Beresnevičius 2002: 51). *Bd* skaitome:

Pagal jų noumonės dorije žmones lig palajdoiós statej ejusis i dąngu, bet nedorije, kórij piktaj elgusis ant swieto ir nelajkszej, kórij sau gywybę nelaukó [= nelajkó] atiemósis, tím mirós jų duszès ejuses i gywoliù ir kittù gywiù kunus arba i medius, ežerus ir uppys, kórios tınaj kientieiuses netórtą ir badą lig rako, nu Dįjwo joms paženklinto, kórem atejós galieiuses išzejti išz to kuno ir apsirejksztí gentims ar swetímims, palikdamas, koki noris jem ženklą, kartajs daktą só sawi palajdotą, kartajs ikirsdamas i slenkstí arba i wartus. (*Bd*: 91)

Lietuvių liaudies dainos ir raudos, skirtos mirusiųjų atminčiai – tai tarsi bandymas atstatyti darną, kuri buvo pažeista artimajam mirus. Be to, raudose mirusysis buvo žadinamas kitam gyvenimui, buvo norima jį paruošti, atpratinti nuo šio gyvenimo, pamokyti velionį, kaip gyventi amžinojoje buveinėje (plg. Patackas, Žarskus 2013: 511), pavyzdžiui, Daukantas rašo:

Tó tarpó raudes tajp wadınamas motrískoses só artımasejs gentimis apstoisios aslo nabasztiką raudoię, o siedentije pasįjnejs gįjdoię budindamis nabasztiką tajs žódejs. (*Bd*:145)

Kittí lidietoie wejziedamis i dąngu atsilįjpe tajs žódejs „kélauk wargalį laįmingaj i antą gyvenimą, kóremi nebnowis tawęs daugiaus ne kraugeris Wakytys, nepasalós Gódas; bet tau tınaj abódó wergaus amžınaj“. (*Bd*: 147)

Bd nurodoma, kad raudos buvo atliekamos ne tik artimam, bet ir kariui, už laisvę kritusiam, bei pateikiamas raudos apibrėžimas:

ągałů gąło kaulus gywoliů aukautujů ir likusiusius walgius i kapus ikasę ir tınaj raudoię mırusiuu sawo gentiů ir karejwiů karie óz lousybę křitusiuu, kórę maldą wadino raudinĩ. Tokĩ dabó szenden dar Lėtuwej apgudusije ape pilys Bałostekę, Óswietę Oulą Trĩpencziů ir Pynę uppys gywenąntys tos raudinęs mınawonę ant kapais tebdaro ir walgius tınaj tebnesz bej raudynĩ wadĩn. (*Bd*:141)

Bd tema – atskleisti lietuvių tautos kultūros pobūdį – leido Daukantui asmeninį šeimos likimą susieti su visos tautos istorija. Kaip pražuvo didinga Lietuvos praeitis, taip išnyko jo svajonės. *Bd* herojai, kuriuos jis mini, neretai yra verti pagarbos ne dėl aukštos kilmės, bet dėl to, kad jų mirtis atspindi neteisingus valdžios ir valdomųjų santykius, kad jie mirtį rinkosi siekdami išvengti nelaisvės.

Jau *Bd* pratarinėje pasirodo ritmizuoti sakiniai ir raudoms būdingas klausimas „kur?“. Kur pirma žėlė pievos ir buvo „vaisingos dirvos“, ten – aukšti smėlynai (*Bd*, „Pratarinė“: 1). Veikalo autorius klausia, kur dingo lietuvių „aukso amžiai“. Toliau atkreipia skaitytojų dėmesį, kad praėjusių laikų didybę rodo suvirte, į geležį pavirte storiausi ažuolai (*Bd*, „Pratarinė“: 2). Kaip galingi medžiai išvirto, taip pradingo kažkada plačiai gyvenusi tauta:

patĩ tauta plątej gywenósi ir dides pažinės yra tóriejusi só tolímajs krasztajs, kóriů pirmĩje, wardaj nu Lijtuwiů Kalnienu ir Ziamajtiů pramanyti lig sze dijnaj óssitórieie; wĩjnog wıssó to szenden nebiera. (*Bd* „Pratarinė“: 7)

„Aj! kór dingot tos Letuwos gadinęs“ (*Bd*: 29) sušunka pasakotojas, pavartodamas klasikinių raudų apie pražuvusius miestus formulę. Didingos praeities ir vilčių žlugimo emocijai perteikti Daukantas pasirinko ritmizuotą prozą, kuri neretai primena laisvo ritmo raudą, kuomet jos atlikėjui skausmas atjungia sąmonę, o emocija tampa teksta kuriančiąja jėga. Neišlikus *Bd* rankraščiu, negalime pamatyti, kiek kartų autorius taisė, kol jam pavyko surasti ritmui tinkamus žodžius. Bennettas Weaveris, remdamasis Shelley'io raudos „A Lament“, pasirinktos šiam straipsniui epigrafu, juodraščiais, nustatė, kad poetas skambančiam ritmui tinkamus žodžius surado po gausių braukymų (Weaver 1932: 570–576). Manytume, kad Daukantui *Bd* ritmą sukurti padėjo ir Kristijono Donelaičio studijos (Bončkutė 2015: 222–245), maldaknygės rengimas, kur nemažai poetinių tekstų.

Pabandę proza parašytą sakinių padalyti į keletą segmentų, gauname beveik donelaičiųką hegzametą:

Kas apraszisz Kalnieinů ir Zamajtiů¹³ senowęs girres,
kókės anij atsidąngĩnuszis i tou krasztą rado,
kórios be kókiů tarp krumiů wĩjnó lijknó it juró niuksoie;
nesgi szios dijnos gĩrriů ir pijwů wĩjtoie, ąngis girres trakszoie
o tarp jů jau wersmias kĩrbas bórgieję, jau ezėraj tywulawo. (*Bd*: 12)

¹³ Iš tikrųjų parašyta „Zamajtiui“ (pastaba R. B.).

[siskaitę į tekstą, galime pajusti glaudų minties ir formos ryšį. Autorius klausia, kur dingę tankūs miškai ir pasirenka nuotaikai tinkantį ritmą. Ir tokių teksto vietų, kurios nuspalvintos nostalgiška gaida, yra daugiau. *Bd* nemažai kalbama apie mirusius sūnus, brolius, karius, kurie už tėvynės laisvę kritę, kitame gyvenime gaus atpildą. Susegmentuokime ilgoką sakinį, ir perskaitykime kaip litaniją ar maldą:

Tas Sómolkys
 išspildęs jo isakymą,
 ilgaj mókįs ir daug išmokęs,
 paskou pagryžęs apent i sawą nómus
 ir mokęs swietą ape duszės nemarómo
 stīgawodamas,
 iog tīj žmónes,
 kórįj karie óz sawą lousybę
 ir sawo nómus padedou gywybę,
 nepasibengantys cze ant žiamí só kunais,
 bet ejtantys i dangu,
 kóremi rāndantys graksztès žmonàs,
 baftus drabužius,
 skanius walgius
 saldi gieralą,
 o wasara baftaj apsidariusis wajksztīnieji,
 o kitti swejkī ir linksmī szokīnieji,
 o žįjma tylej pļatiosī łowosī mįjktantys:
 nesgi wissódidiause garbie essantī
 Dįjwou Perounou
 óz lousybę ir nómus sawą mirtī. (*Bd*: 89–90)

Aleksandro Daukanto mirtis buvo protestas prieš pažeminimą kankinimais. Tradicijos požiūriu Aleksandro savižudybė buvo mirtis už tėvynę, o tokie herojai neturėjo būti užmiršti. *Bd* randame ne vieną sakinį, kurį galėtume sieti su brolio netektimi, pavyzdžiui: „kajpogi senowie didej godoię tus, kórįj kariaudamis ir giniodamis nu neprietelū sawą lousybę ir sawą nómus buo gałwą padieiusis“ (*Bd*: 115). Raudų topikos aptinkame, kai aprašomas svetur kritusio ir nepalaidoto pagal tradiciją kario sielos likimas:

Kritusī karie sawo karwedi tóricię pagrobūtī isz nagū nēprietelū ir gymtoie žiamie sódeginusis paļajdotī, kas buo wissódidiausī gódó, ļajmó ir tīkybós atlikimó; nesgi pagal jū noumonęs tas tiktaj tegalieię ī dangu ejtī, kas buo sawo žiamie paļajdotó, kitejp kļajdioię jo dusze pome dius, nómus ir tyrus wisso pikto kientiedama ir pati daug pikto daridama sawo gentims ir žmómems [= žmónems], iog jos nepaļajdoie. (*Bd*: 202–203)

Bd, kaip rauda už mirusįjį, neturėtų būti vertinama atskirai nuo apraudamos praėjusios didingos senovės vaizdinių, lietuvių „aukso amžių“. Daukantas *Bd*

perteikia tradicinę herojų sampratą. Jis sako, kad senovės lietuviai iš graikų (Pitagoro) išmoko

ape duszės nemarómo stġawodamas, iog tġj Źmónes, kórġj karie óż sawą lousybę ġr sawo nómus padedou gywybę, nepasġbengántys cze ant zġamġ só kunais, bet ejtántys i dąngu, kóremi rąndántys graksztės Źmonàs, baġtus drabuŹius, skanġus walġius saldi gierałą, o wasara bałtaj apsidariusis wajksztġnieġi, o kġttġ sweġkġ ġr linksmġ szokġnieġi, o Źġjma tyleġ płatġosġ łowosġ mġjktántys: nesġi wġssóđġdiause garbie essantġ Dijwou Perounou óż lousybę ġr nómus sawą mġrtġ. (*Bd*: 89–90)

Bd randame lietuvių liaudies dainose ir raudose užfiksuotą kario mirties situacijos tragiškumą, ypač kai nėra galimybės atsisveikinti ir deramai išlydėti, kai kario mirtis yra atskirta nuo bendruomenės ir nėra galimybės palaidoti. Daukantas nurodo, kad Źyniai mokęġo iš vėlės išklausti, kokių apeġų ġi norėtų, kad bŹtų nuraminta (*Bd*: 91). Dainose ir raudose vėlės klajonės suprantamos kaip disharmonija, nebuvimas to, kas bendruomeninėje kultŹroje ir individo gyvenime yra bŹtina, panašiai traktuoja ir Daukantas:

Todġel wġssu smarkġiausio muszo tórieġę kritusġsius nu neprietelaus panesztġ ġr ġus sawo dabó pałajdotġ kou iki szġoł Zamajtej tebmġnawo: kajpogi szenden dar motġna Ząmajte iszġirdusi sawą sunu swetġo szalie mġrusi, pġrmġje Źódeġ ġos szġrdġilo yra „wakali brąngu-sis, sako, swetġma Ziame tawo kaułus apraus“. (*Bd*: 203)

Daukantas nurodo, kad senovės lietuviai labai rūpinosi pomirtiniu sielos gyvenimu, todėl

mġrdamis loubieġusġ ġsakytġ gentġms wġssus apsġġjġmus laġdosinos, kajp rejġint atłġktġ, kórġj tajpat ġŹ ġsakymus dġdej saugoiusis; nesġi neatġsąnt ġŹ ne wen Dijwaj, bet ġr pates duszės bajseġ apmaudawuses ant nekłausąntġjŹ: kajpogi baldġusios naktġmis ġr błaskġusios daridamas ġems ġszkadàs ġawusġ, gywolusġ ġr kitusġ daktusġ; nesġi ġos nebudamas pałajdotomis kġntġieġuses alġi, todġel, idant ġės nutġldytum, newen kġġk pradġedamis walġytġ ar gertġ mieczioġius ġámin pirmusġs szmotelus walġio ġr łajstġsius ġierġmo; bet dar metuġġ karta ġlġiŹ dġġną ġes wajszġnósis kajp tujau regġesem. (*Bd*: 92)

To meto visuomenėje gyvenimas ir mirtis dar nebuvo nutolusios. Mirtis – tik kŹniškas atsiskyrimas nuo gyvŹjŹ bendruomenės, brolijos / bendrŹ¹⁴, o dvasios lygmenyje gyvenimas tęsiamas su sąlyga, jei iš gyvŹjŹ sulaukiama palaikymo, ritualŹ, atsiminimo:

¹⁴ Płg.: Paskou siuntę prajowus i ġġminę mġrusioġo Źódi doutġ tołġmġms tołġmesnġms gentġms ġr bendrams, iog tas ġr tas pasġrġnko ġsz szġo swġeto, idant sósġrġntum i budġnę“; „Ulele! Ulele! ar netórtġęġ pląę ġġminę, tórtġngus gentys meġlingus bendrus, ko numġrė? Ulele! Ulele! kó numġrė kas tau kajġġę? (*Bd*: 145); ġłġajniou atweġġ atweġġs nugġġdoġius ġr pakarġziou apġġerġusis, ant gał kóznós wġel pakarġziou antġġerę pati nabaszġġką só Dijwó ġem sakydamas ġr ługoġę, idant ġo tġewus, gentys, bendrus ġr paŹystamusġs pasweġġintum auksztybiesġ nu ġo pusęġ ġr só ġeġ małoneġ elġtumes, kajp ġe cze só ġumi ant Źiamę kad elġies. Paskou Lydusonyġ ġr Tyłusonyġ ġszpasakoġę gyyvenġmą mġrusioġo ġr i wardo ġo sakę só Dijwó paskutġni kartą ġo gentġms, bendrams ġr sósġedams, kóri atsġsweġġġnġmą senó ġprotġo atġmġnamaj dar Zġiamajġiusġ sakę nabaszġġką ġsz nómŹ ġsznesząnt; bet ġłġajniou kóneġaj szġos ġadġnęs, kad ġġms ġiedos nedarytum, stġpreġ óġġynę (*Bd*: 146).

Buo dar szwentomis wadīnamas karmaszū [= karmuszū] arba kowiū wījtas, taj yra ļaukaj, kōriusī sō neprieteļs buo grumusis īr tīnaj swiets buo krītēs kariaudamas: kajpogi senowie didej godoiē tus, kōrij kariaudamis īr giniodamis nu neprieteļū sawā lousybē īr sawā nōmus buo gaļwā padieiusis. Newen iū narsybē īr kaņtrybā gieryniesī īr sōejinusī garbīno; bet dar norieļē patēs wījtās aņt kōriomis tajp garbingī īr narsī wiraj buo mīrusis, idant nienuko nebut palytemas īr pakōszīnamas, to dieļ žāmbi smeginti, artī, kastī tokēs wējtās arba ļaukus tōrieiē sau ōz wissudidiausē noudiemē ir tus, kōrīj but drysusis jus ardyti kou smarkiausej karoiē, kou nu to gaļ manytī, iog szenden dar sawō pramōnī nieksaj nedrens jū kōszintī, negut wiresnybē lījpaņt. (*Bd*: 115)

Daukantas *Bd* pateikia tradicinę laidotuvių ritualo sampratą, nurodydamas, kad ir anuomet šis paprotys veikė, kas liudija, kad gyvųjų ir mirusiųjų sandora XIX amžiuje dar gyva:

idant jo tiewus, gentys, bendrus īr pažustamusius [= pažystamusius] paswejkintum aukszybiesī nu jo pusēs īr sō jejs maļonej eļgtumes, kajp ie cze sō jumi aņt žiamē kad elgies. (*Bd* 146)

Daukantas, remdamasis pagonių graikų ir romėnų moralinių vertybių sistema, kurią ne kartą prilygina senovės lietuvių išpažintai, primena, kad tradiciškai herojus veikiau gyvybę praras negu laisvę. Daukanto skaityta viduramžių ir baroko literatūra taip pat mokė mirtį priimti kaip natūralią gyvenimo dalį. Ankstyvos mirties vaizdinių teikė viduramžių ritualizuota riterių savižudybė, užfiksuota kronikose, kuriose buvo liudijama, kad paskutiniai Europos pagonys „bėdai ar nelaimėi užgriuvus“ linkę nusižudyti. Beresnevičius šiuo požiūriu aptaria keleto autorių (Henriko Latvio, Petro Dusburgiečio, Vygando Marburgiečio, Simono Grunau) tekstus (kuriuos, beje, Daukantas citavo) ir prieina prie minties, kad lietuviams ir prūsams buvo būdingos trys savižudybių motyvacijos: religinė, socialinė, pralaimėjusių karių (Beresnevičius 2002: 50–51). *Bd* aptartos visos šios savižudybės formos. Pavyzdžiui, kai Daukantas aprašo Vaidevučio ir Brutenio susideginimą, tai atitiktų religinę savižudybę: „lījpe sōdegintī dieļ numaldimo Dījwū rustybēs īr dieļ patwīrtīnimo tō, kou buo swietou sakēs; Skeļbama yra rasztusi, iog daugybē Kuriejū-Kurieju tokiō pragōmō pabengusi sawā gywenimā“ (*Bd*: 123). Daukantas, remdamasis Luko Davido kronika, ne tik pateikia socialinės savižudybės pavyzdį, bet nurodo, kad tautos atmintis šį paprotį išsaugojo:

Tiewōs tōriedamas nedorā sunū, akļā, ļouszā, ar ligotā, negalintī ne karie, ne nōmusī nieko wejktī, toki galieēs sōdegintī, nesgi pagaļ jū noumonēs tarema bawusī, iog žmoniū neļajma Dījwams īr žmōniems essantī nuludīmō. Tajpat sunōms waļno buwī sawa tiewus parkarszusius īr ligotus dieļ numažīnīmo jū sōpulū īr patrupīnīmo jū ligos degintī aņt Dījwū garbies. Kījk wījno gaspadoriaus pati, wakaj, szejmina, brolej, seserys isiligoiusis īr kajpstantys galieiē dieļ numū sawo pakajaus patys sawi Dījwams aņt garbies sawi sōdegintī, tardamis, musū Dījwaj netōr ajtiotī, bet jouktījs. Je kas īr swekas budamas but norieiēs sawi aņt Dījwū garbies degintī, tajpat negīnioiema buwusī; nesgi

eiusis par ugni rodiess paszwenstajs essantys ir paskou ļajmīngaj joukoudamis só Dījwajs gywensentys. To dieļ szenden dar senó iprotió sóspaudīmī ar rupesnie tarema yra „szita sako, noris szok ī ugni. (*Bd*: 176)

Antikinēje literatūrōje dažnas sugriauto miesto ir jo apraudojimo motyvas. Vēlvojoje antikoje istorinē rauda retorinēs monodijas pavidalu aptinkama prozoje. Renesansinē ir vēlesnē historiografija tēsē sugriauto miesto topā¹⁵, imitavo klasikinē raiška, bet pamažu vis dažniau užleido vietā sodresnēms ir emociņesnēms liaudies kalbos formoms.

Bd susiduria dvi tradicijas: pagoniškoji ir krikščioniškoji. Gyvuju ir mirusiju santykiai tradicinēje lietuviu kultūrōje – labai archajiški, šie du pasauliai beveik neturi aiškiai skiriamos ribos, yra stipriai vienas su kitu susijē (Trinkūnas 2003: 100–108).

Daukanto pažintis su romantizmo tekstais ir brolio mirtis vērtē permāstyti asmeninē santykī su Dievu, požiūrī ī amžinājā sielā bei ī kūrējā kaip regētoją ir pranašā, tarsi kokī pagoniu laikū kunigā, galintī numaldyti vēlē. Romantizmo estetika lēmē raudos žanro, kaip galinčio suteikti bendravimui su mirusiuoju instrumentu, kad būtu pamaitinta, pagal tradicijas numaldyta nepalaidotojo vēlē. *Bd* glaudžiai susijēs su Daukanto asmenine istorija, nes istorijos suasmeninimas būdingas XIX amžiaus historiografijai. Juozas Ambrazevičius buvo pajutēs šią Daukanto kontroversijā: jo „*valstietiškas charakteris* buvo susiderinēs su to meto *europine ideologija* – valstietiškiem metmenim buvo pritaikinti“ (Ambrazevičius 1936: 133).

APIBENDRINIMAS

Bd iš visu Daukanto istoriniu veikalū – asmeniškiausia knyga, atspindi ne tik jo intelektualinius poreikius, perteikia lietuviu tautos kultūros sampratā, bet ir egzistencinē patirtī. Knygoje daug autobiografiškumo: tautos istorija, praeities įvykiai, surinkti iš skirtingu epochu šaltiniu, brēžiami per asmeninius, šeimos istorijos įvykius. *Bd* dažni raudai būdingi motyvai (mirtis, savižudybē, laidojimo apeigos, kapai, svetima žemē, miestu / tautos žlugimas), įprasti tautosakinei, antikinei ir krikščioniškajai tradicijai. Veikalo tema – atskleisti lietuviu tautos ypatingumā ir vērtē – leido Daukantui asmeninē šeimos likimā susieti su visos tautos istorija. Veikalas pradētas rašyti po metu, kai Odesoje Rusijos valdžios suimtas brolis Aleksandras, įtariamasis dalyvavęs slaptoje organizacijoje, nusižudē. Šeima

¹⁵ Sovietinēje lietuviu poezijoje neretai sutinkamas gimtiju namu apraudojimo (menant išvayrāmā iš sodybu ī gyvenvietes, miestus) motyvas kaip tik tēsia antikinē sugriautojo miesto topikā ir nereikētū to laikyti „netradicini[u] apraudojimo objektu“ (plg. Talutytē 2005: 30).

Aleksandro palaikų negavo, kapas nežinomas. Be šventų mišių, kurias šeima galėjo užpirkti žuvusiajam, tikėtina, teksto rašymas buvo ir auka, ir apeiga palengvinanti mirusiojo už Lietuvos laisvę sielos perėjimą. Raudai būdinga patetika Daukantui padėjo iškelti istorijos lūžius, parodyti žmogaus menkystę moralios Visatos kontekste. Tokiai minčiai neprieštaruoja romantizmo kūrėjo samprata: raganius, klajojantis po pasaulį, matantis giliau ir plačiau, kuriantis ne tik artefaktus, bet ir savo gyvenimą. Veikalas, rašytas patiriant gyvenimo ir mirties įtampą, perteikia ir lietuvių tautos kultūros istoriją, taip pat atskleidžia autoriaus egzistencinių pagrindų transformaciją.

Bd galime „išgirsti“ autoriaus intonacijas, ilgus sakinius prodainiu skaitydami galime tekstą interpretuoti kaip raudą. Raudos žanrui būdinga topika ir jausmingumas tiko įvykusiam konfliktui tarp brolio – moralaus herojaus – ir negailestingos Rusijos valdžios apmąstyti. Veikale vyraujantys ritmizuoti sakiniai neretai primena raudą, kalnus, litaniją, kviečia skaitytoją įsitraukti ir dalyvauti bendroje apeigoje.

LITERATŪRA

Alexiou, Margaret. *The Ritual Lament in Greek Tradition*. Series: Greek Studies, Second Edition, revised by Dimitrios Yatromanolakis, Panagiotis Roilos. Lanham, Boulder. New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2002.

Ambrasevičius, Juozas. Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje. *Židinys*, 1936, t. 2, 129–139.

Austin, M. Linda. The Lament and the Rhetoric of the Sublime. *Nineteenth-Century Literature*, 1998, t. 53, nr. 3, 279–306.

Bd – [Simonas Daukantas], *BUDAŲ Senovės–Lėtuviū Kalnienū ir Žiamajtiū išraszė* [...] *Jokyb's Laukys*. Petropilie: Spaudinie pas C. Hintze, 1845.

Beresnevičius, Gintaras. Lietuvių mentaliteto bruožai XIII a.–XIV a. In Vytautas Berenis, Gintaras Beresnevičius, A. Samalavičius, V. Savukynas. *Lietuvių mentalitetai: tautinė istorija ir kultūros problemos*. Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, 2002, 17–106.

Biblia, / Tai efiti: / Wilfas / Szventas / Rāstas / Séno ir Naujo / Teftamento, / Lietuwiškay pėrfattytas, / iŝ naujo pėrweįzdėtas / Ir ketwirtą Kartą iŝspāuftas. / Tilzeje, 1824. / Rāstais iŝspāuftas per Endriki Poft. Chomsky, Noam. *On nature and language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Čečiotas, Jonas. *Giesmelė apie senovės lietuvius iki 1434 metų* (Jan Czczot. *Spewki o dawnych litwinach do roku 1434*). Vilnius: Lietuvos rašytojų leidykla, 1994.

Cronin, Richard. *Shelley's poetic thoughts*. Published by the Macmillan Press LTD London and Basingstoke Companies and representatives throughout the world. Transferred to digital printing, 1999.

Daukantas, Simonas. *PRASMAŲ LŪTINŲ KAĖBŌS, PARASZĘ K.W. MYLE. PETRAPILIE*. Ispaušta pas K. Hintze, 1837.

Daukantas, Simonas. 1842a: *ABECIEĻA LĪJTUWIŪ-KALNIENŪ ir ŽIAMAJTIŪ KAĖBOS*. Petropilie: Ispaušta pas K. Kraju, Daukantas, Simonas. 1842b: *Maļdas Katalikū Pagal Bažniczes S. Rimo išraszytas*. Rankraštis. Sankt Peterburgas, LLTIBR F1-SD18.

Daukantas, Simonas. *DAJNES Žiamajtiū pagal Zōdiū Dajninikū išraszytas*, Petropilie: Spaudinie pas C. Kray, 1846.

[Eckstein, Ferdinand]. Poésie. De la poésie des Lithuaniens. *Le Catholique*, ouvrage périodique dans lequel on traite de l'universalité des connaissances humaines sous le point de vue de l'unité de doctrine, publié sous la direction de M. le baron d'Eckstein, 1826, t. 1. Paris, A. Sautelet et Cie, Libraires, Place de la Bourse, 431–449.

Girininkienė, Vida. Simonas Daukantas ir Pranciškaus Malevskis Lietuvos metrikos archyve. *Darbai ir dienos*, 2018, nr. 70, 79–87.

Grigas, Kazys. Beletristinio ir mokslinio stiliaus pradai Simono Daukanto „Būde“. *Simonas*

- Daukantas. *Lietuvių istorijos atgimimo studijos*, 1993, nr. 5. Vilnius: Viltis, 133–141.
- Griškaitė, Reda. (sud.). *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*. Pratarė, įvadas, laiškų parengimas, vertimas, Teodoro Narbuto laiškų vertimas Redos Griškaitės. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Guillaume, Gustave. *Langage et science du langage*. Presses de l'université Laval, 1964.
- Kerbelytė, Bronislava. *Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1996.
- Končius, Ignas. *Žemaičio šnekos*. Vilnius: Vaga, 1996.
- Koženiauskienė, Regina. Vertėjo žodis. In *Jono Čečot Giesmelė apie senovės lietuvius iki 1434 metų* (Jan Czczot. *Spewki o dawnych litwinach do roku 1434*). Vilnius: Lietuvos rašytojų leidykla, 1994.
- Kudulytė-Kairienė, Audronė. Bukolinio žanro transformacija Biono kūryboje. *Literatūra*, 2005, nr. 47(3), 1–16.
- Le Goff, Jan. *Skaistyklos gimimas*. Iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Skersytė. Vilnius: Baltos lankos, 2005.
- Lukauskas, Kiprijonas. *Pamokslai*. Parengė Juozas Karaciejus. Vilnius, 1996.
- Meilus, Elmantas. Apie Daukantų giminę. *Simonas Daukantas. Lietuvių istorijos atgimimo studijos*, 1993, kn. 5. Vilnius: Viltis, 8–49.
- Merkys, Vytautas. *Simonas Daukantas: istorinė apybraiža*. Antras papildytas leidimas. Vilnius: Vytury, 1991.
- Paknyš, Mindaugas. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius: Aidai, 2008.
- Patackas, Algirdas, ir Aleksandras Žarskus. *Virsmų knyga. Vestuvių virsmas. Gimties virsmas. Mirties virsmas*. 2-oji papildyta laida. Kaunas, 2013. Prieiga internete <https://zarskus.lt/wp-content/uploads/2017/06/Virsmu_knyga-II.pdf>.
- Poška, Dionizas. *Raštai*. Surinko Vincas Laurynaitis, tekstą paruošė Dominykas Urbas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- Šepetytė, Rita (sud.). *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambrozijaus Pabrėžos*. Rankraštį šifravo: Aurelija Gritėnienė ir Rita Šepetytė, parengė Rita Šepetytė, DVD programavo MB „Zetabitas“. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020.
- Talutytė, Simona. Raudų atspindžiai lietuvių poezijoje. *Gimtas žodis*, 2005, nr. 3, 26–30.
- Trinkūnas, Juozas. Etninės tradicijos chtoniškumas lietuvių kultūroje. *Kultūrologija*, 2006, nr. 14, 245–258.
- Valančius, Motiejus. Žemaičių vyskupystė. In Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 6. Parengė Vytautas Vanagas, tekstai transponuoti į lietuvių kalbą Birutės Vanagienės, komentarai Vytauto Merkio. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.
- Vaškelenė, Asta. Antikinio žanro konvencijos XVIII a. lotyniškojoje laidotuvių poezijoje. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2010, kn. 30. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 109–124.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete <<https://www.vle.lt/straipsnis/elegija/>> [žiūrėta 2022 01 15].
- Zabulis, Henrikas. Veikalas ir jo epocha. In *Knygelė apie pakylėtumą, kažkada Longinui priskirta*. Suredagavo, išvertė į lietuvių kalbą bei naują problemų tyrinėjimą lietuviškai ir angliškai pateikė Henrikas Zabulis, Vilniaus universiteto profesorius, habilituotas mokslų daktaras. Vilnius: Aidai, 1997, 162–325.
- Žičkienė, Aušra. Laidotuvių rauda ir raudojimas – atlikimas ar būseną? *Tautosakos atlikėjas ir atlikimas. Tautosakos darbai*, 2002, t. 22 (29), 154–165.
- Žičkytė, Regina. I. Kantas apie gamtos ir žmogaus didingumą. *Vertybės ir pažinimas. Problemos*, 1982, nr. 28, 42–50.
- Vyšniauskas, Juozas; Cvetkovas, Vsevolodas. *Vargo pelės ainiai*, Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2018.
- Weaver, Bennett. Shelley Works out the Rhythm of ‚A Lament‘. *Publications of the Modern Language Association of America*, 1932, t. 47, nr. 2. Cambridge University Press, 570–576.
- Андреев, Николай Дмитриевич. *Раннеиндоевропейский праязык*. Ленинград: «Наука», Ленинградское отделение, 1986.
- Аресь Филипп. *Человек перед лицом смерти*. Перевод с французского Ронина Б. К. Общая редакция Оболенской С. В. Послесловие Гуревича А. Я. Москва: Издательская группа Прогресс, Прогресс-Академия, 1992.
- Зеленин, Дмитрий Константинович. *Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественною смертью и русалки*. Серия: Традиционная духовная культура славян. Москва: Индрик, 1995.
- Луговцова, Светлана Леонидовна. Заговор Конарского и его организатор на страницах следственного дела 1838–1839 гг. (По материалам Литовского государственного исторического архива в г. Вильнюсе). *Российские и славянские исследования*, 2010, т. 5, Сб. науч. статей. Редкол.: О. А. Яновский (отв. ред.) и др. Минск.: БГУ, 106–112.

Roma Bončkutė

THE LAMENT IN DAUKANTAS'S WORK *BUDA SENOWĘS-LĒTUWIŪ KALNIENŪ ĪR ZÁMAJTIŪ*

SUMMARY. This article discusses the integration of the genre of lament into the history of Lithuanian culture *BUDA Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ĩr Zámajtiū* (1845), written by Simonas Daukantas (1793–1864). The motifs, which are often found in the work – death, suicide, funeral rites, graves, foreign land, the collapse of cities/nation, are characteristic of the lament, as seen in folklore, antiquity and Christian works. The theme of the work was to reveal the uniqueness and value of the Lithuanian nation and allowed Daukantas to connect the personal destiny of his family with the history of the whole nation. The work began after his brother Alexander (1805–1841), who was arrested by the authorities in Odessa on suspicions of being involved in a secret political anti-establishment organization, committed suicide. The topic and emotionality of the lament genre suited the contemplation of the conflict between his brother, i.e. the moral hero, and Russia's ruthless government.

Daukantas was well acquainted with the Classical Antiquity and Christian tradition, where there is an abundance of laments/elegies. Daukantas was interested in Lithuanian folklore and its research. He also prepared and in 1846 published a collection of Lithuanian folk songs. This article for the first time draws attention to the fact that Daukantas relied on the education-focused magazine *Le Catholique*, which Ferdinand Eckstein started publishing in 1826. In the first issue of this magazine, the article "On Lithuanian Poetry" (*De la poésie des Lithuaniens*) not only writes extensively about Lithuanian folk songs, but also pays special attention to the lament. Daukantas, like the Romantics, took an interest in the exalted glorious lost history of his nation in the search for elevated expression. The genre of lament is where the link between death and greatness is especially prevalent. The elevated style was well-suited for the theme of death, loss and grief. It is believed that Daukantas chose the lament as one of the text codes because of the genre-specific themes and because of the grandeur and directness of the linguistic expression that it allowed. The long rhythmic sentences that predominate in the work often resemble a lament, a litany that invites the reader to get involved and participate in the communal ritual.

KEYWORDS: Simonas Daukantas, Aleksandras Daukantas, lament, history of the national culture, language, rhythm.